

УЗРОЦИ СЛАБЉЕЊА ДЕМОГРАФСКЕ ПОЗИЦИЈЕ СРБА У СТАРОЈ СРБИЈИ НА ПРАГУ XX ВЕКА^а

Дејан Д. Антић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за историју,
Ниш, Србија
dejan.antic@filfak.ni.ac.rs

Апстракт

Предмет интересовања овог рада јесте демографска позиција српског живља у Старој Србији на прагу XX века. Посебна пажња посвећена је фактору иселавања, конфискације имовине, насељавању мухаџира и злочинима којима су се служиле османске власти. Потпомогнуте разбојничким арбанашким четима, оне су активно радиле на поспешивању процеса маргинализације и етничког чишћења Срба са простора Косовског вилајета, о чему сведоче бројни извештаји дипломатских представника, царинских служби и начелника пограничних округа Краљевине Србије.

Кључне речи: Косовски вилајет, иселавање, Стара Србија, злочини, територија.

THE CAUSES OF WEAKENING THE SERBIAN DEMOGRAPHIC POSITION IN OLD SERBIA AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Abstract

This paper deals with the analysis of the demographic position of the Serbian people in Old Serbia on the verge of the 20th century. A special attention is paid to the factors of emigration, expropriation, colonization of Muhajirun and crimes, all of which being tools used by the Turkish authorities. Assisted by the Arbanasi plundering troops, they were actively working on realizing the process of marginalization and the ethnic cleansing of Serbs from the territory of Kosovo Vilayet, that was proved by numerous reports of diplomatic representatives, customs services and also by the chiefs of the border areas of the Kingdom of Serbia.

Key words: Kosovo Vilayet, emigration, Old Serbia, crimes, territory

^а Рад је урађен у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074)*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

УВОД

После ратних успеха у Другом српско–турском рату (1877–1878), на Конгресу великих сила у Берлину 1878. године Краљевина Србија није успела да материјализује тријумф свог оружја (Поповић, 1996, стр. 194–196; Попов, 2008, стр. 234–235). Иако су њене трупе у тренутку склапања примирја са Турском контролисале целу територију Нишког, као и делове Приштинског и Скопског санџака, одлуке великих држава донете за преговарачким столом нису биле у складу са ослободилачким интересима Београда (Стојанчевић, 2014, стр. 398). Српска дипломатија била је принуђена да се помири са чињеницом да је процес враћања Старе Србије у државно–правне оквире Кнежевине у том тренутку био неизводљив (Војводић 1991, 3–4). Слободу и избављење од турског ропства одлукама Берлинског конгреса пронашли су само Пиротски, Нишавски, Топлички и Врањски округ, који су тада и формално–правно враћени Србији (Љушић, 2001, стр. 149). За разлику од поменутих крајева, јужни српски етнички простор од Рашке преко Косова, Метохије, Повардарја, Пострумља до Црног Дрима остао је под контролом османске царевине (Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења јужне Србије 1912–1937, 1937, стр. 2). Становници тих крајева често су називани Старосрбијанцима јер су живели на територији која је упркос вишевековној окупацији сматрана извориштем српске државности и државним језгром средњовековне Србије. Од свих гледишта по питању дефинисања просторних граница Старе Србије крајем XIX и почетком XX века, С. Терзић (2012, стр. 9) сматра да је најмеродавније мишљење др Јована Цвијића, према којем те границе обухватају простор Рашке, Косова и Метохије и Скопско–тетовске области.

Како је простор Старе Србије после аустроугарске окупације Босне и Херцеговине представљао једно од најважнијих геостратешких провинција у рукама Османског царства, и како су ослободилачке тежње обе српске државе, Србије и Црне Горе, крајем XIX века биле концентрисане ка том простору, Порта је настојала да различитим механизмима делимично или потпуно неутралише значај српског етничког фактора у Косовском вилајету (Антић, 2013, стр. 486). Изузетно добар војностратегијски положај Косовског вилајета обезбеђивао је лако успостављање веза са скоро свим северним балканским државама. Био је испресецан и важним путевима који су повезивали делове средње Европе са обалама Егејског мора и Медитерана (Јовановић, 1941, стр. 36). Међутим, такве карактеристике овог географског простора произвеле су и његов специфичан геополитички статус (Радовановић, 2008, стр. 153–157), који се је рефлектовао како на политичке односе балканских држава, тако и на безбедносне, социоекономске и демографске прилике у самом вилајету. Овим последњим придајемо велики значај јер се на њиховом приме-

ру може илустровати драматична судбина српског народа под турском влашћу у XIX и на почетку XX века.

Све до балканских ратова трајао је процес насилне промене етничке слике Рашке, Косова и Метохије и Скопско-тетовске области од стране турских власти. На основу компарације резултата пописа који је 1899. године спровео митрополит Дионисије у Епархији рашко-призренској, са званичним подацима којима је располагала српска влада за период до 1900. године, може се рећи да је број Срба на Косову и Метохији од Источне кризе до поменутог периода смањен за једну трећину. Само у временском раздобљу од 1890. до 1900. године са територије Косова и Метохије у Србију се под разним врстама притисака и терора одселило скоро 60.000 Срба (Недељковић – Јовић, 1999, стр. 246) Постоје и подаци који говоре у прилог тези да је у периоду од 1876. до 1912. године из области Старе Србије и Македоније на територију Краљевине Србије пребегло нешто више од 400.000 Срба (Ракочевић, 1994, стр. 266).

ИСЕЉАВАЊА КАО ФАКТОР СЛАБЉЕЊА ДЕМОГРАФСKE ПОЗИЦИЈЕ СРБА

Бројни извештаји с почетка XX века начињени од стране конзуларних представника Краљевине Србије у Турској, граничних и административних служби сведоче о катастрофалним миграционим токовима који су захватили српски живаљ на просторима Косовског, Битољског и Солунског вилајета (Растовић, 2007, стр. 97). Тим поводом су на пример из српске царинарнице са Јавора до Београда у периоду од 1900. до 1912. године често стизале вести о припремама за бекство или о преласку српско-турске границе великог броја српских породица. Василије Димитријевић, вд. управник Царинарнице је априла 1901. године информисао председника српске Владе о припремама за масовну сеобу Срба из Нове Вароши. У његовом саопштењу наводи се да су турски зулуми и недела принудили многе Србе из Рашке области да пређу на територију Србије.¹ У сличном положају налазили су се и Срби у косовско-метохијским крајевима. Из конзулата у Приштини редовно су стизала обавештења о њиховом страдању и исељењима. Једно од њих било је крајем 1905. године упућено министру војном Васи Антонићу од стране конзула Мирослава Спалајковића. Том приликом Спалајковић је изнео став да су албанска злодела постала основни узрок српских миграција и гашења право-

¹ Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, Политичко одељење, 1901, бр. 11, Поверљиво број 38, Димитријевић – Министарству иностраних дела, 22. IV/5. V 1901. (у даљем тексту: АС, МИДС, ПО, Ф, Д, Пов. бр.) у: М. Петровић, Документи о Рашкој области 1900–1912, Београд 1995, док. бр. 15, стр. 52–53.

славних села. Као пример он је навео податке из Пећке казе у којима се јасно види да су села попут Драгољевца, Истока, Синаја, Гориоча, Дреновића, Бича итд. успела да сачувају српски национални карактер само захваљујући храбрости њиховог становништва које је без оружја одолевало албанским уценама и притисцима. Наравно, уцене и притисци нису били само дело Албанаца мухамеданаца већ и Албанаца католика (Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету, према: Перуничкић, 1989, стр. 351–355). Ипак, Албанци исламске вере су били бројчано доминантнији, а самим тим су и активније радили на слабљењу српског националног елемента.

Као чувари северозападних граница Османског царства, Албанци су у Косовском вилајету одиграли значајну улогу у корист Турака, те зато не треба изгубити из вида да је арбанашки покрет у многобројним ситуацијама представљао прави симбол радикалне нетрпељивости према Србима (Војводић, 2007, стр. 91; Миљковић, 2007, стр. 32–34; Батаковић, 2006, стр. 97–100; Слијепчевић, 1974, стр. 225–237). Готово свакодневно су као последица албанских зулума (Види: Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899: према: Министарство иностраних дела, 1899, стр. 135–145) следили захтеви локалног српског становништва конзулату у Приштини за издавање дозволе о исељењу у Србију. О томе је Спалајковић обавештавао званичнике у Београду говорећи им:

„У Консулат сваки дан стижу молбе од Срба за исељавање у Србију. Читаве породице долазе у Приштину очекујући ту од мене заштиту и помоћ. Неке српске породице тражећи спаса од зулума прелазе привидно у мухамеданство, задржавајући у интимном домаћем животу све обреде православља.[...] Грех је од наше стране што допуштамо да нам народ овако пропадне. Ми као да не осећамо патње и страдања овог намученог народа. Грех је велики ако се у Београду не схвати страховито стање у коме изумиру још последњи остаци српства“ (Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету, према: Перуничкић, 1989, стр. 354–355).

Власти у Београду су одлично разумеле тежину тренутка у којем се налазио православни живаљ на просторима Старе Србије, али су биле уверене да би подршком исељавању српског бића са тих простора додатно стимулисале спровођење политике етничког чишћења над Србима од стране радикалних турских исламиста и албанског фактора. Одлазак Срба са територија које се и дан-данас сматрају извориштем српске државности (Герзић, 1997, стр. 92) био је заправо и циљ турско-албанских радикалних кругова. Због тога је руководство Краљевине Србије настојало да дипломатском борбом и културно-просветном пропагандом поврати свој утицај над окупираном територијом, а са друге стране енергично се противило доласку

српских избеглица из Рашке, Косова и Метохије, Македоније и других поробљених крајева. Никола Пашић је у саопштењу упућеном конзулима у Скопљу и Приштини изнео свој категоричан став да се мора спречити долазак избеглица са Косова и Метохије у Србију, а да се они који су већ у Србији морају враћати натраг.²

Да је политички врх Краљевине Србије био довољно информисан о актуелној ситуацији у Старој Србији и миграцијама својих сународника сведочи и писмо министра иностраних дела Краљевине Србије Јована Жујовића, упућено септембра 1905. године приштинском конзулу Спалајковићу, а у вези иселавања Срба. У њему Жујовић износи следеће:

„У последње време многи наши сународници из крајева приштевског, пећског, призренског, беранског, пљеваљског прелазе у гомилама у Србију и траже оружје и муниције. Прелазак свој правдају обично злим стањем у коме се они налазе услед зулума који над њима чине и званични и незванични муслимани. Стање у овим крајевима је доиста врло мучно...“³

Дописи са садржајем о бекству српског народа из Косовског вилајета стизали су и од стране начелника пограничних округа. Примера ради, начелник округа Рудничког писао је на пролеће 1901. године молбу министру иностраних дела за прихватање 40 српских породица из Турске. У истој молби се између осталог говори како је само за 6 дана на територију Србије пребегло стотинак душа и да је навала бегунаца из Турске велика.⁴ И секретар Врањског округа јављао је министру унутрашњих дела Краљевине Србије да је већи број српских породица априла 1907. године напустио Стару Србију и доспео у околину Врања, са циљем да се трајно насели у срез Јабланички. Том приликом упућен је апел министарству да изда наређење о спречавању даљег преласка границе избеглицама из Турске, јер су добијене информације да се за прелазак исте припрема још већа група од око 200 српских фамилија. „Ово иселавање нашег живља из Турске, поред разних наших локалних незгода око његовог насељавања, може имати врло рђавих последица по наше националне интересе у Турској царевини у будућности“ – саопштено је у молби

² АС, МИДС, ПО, 1904, Ф – I, Д – II, Пов. бр. 441, Министарство иностраних дела – Конзулатима у Скопљу и Приштини, 13/26 III 1904.

³ АС, МИДС, ПП, 1906, бр. 22, Јован Жујовић – Мирославу Спалајковићу, српском конзулу у Приштини, 23. X 1905, у: Документи о Рашкој области, док. бр 69, стр. 103.

⁴ АС, МИДС, ПО, 1901, бр. 11, Васа Драгићевић – Министарству иностраних дела, 12. IV 1901, у: Документи о Рашкој области, док. бр 7, стр. 49.

секретара округа Врањског.⁵ Истоветан став имали су и дипломатски представници Краљевине Србије у Турској.

Милан Ракић, српски вицеkonzул у Приштини, марта 1907. године послао је у Београд списак са именима 18 Срба ликвидираних од стране Арбанаса у периоду од јула до децембра 1906. године.⁶ Ликвидације су подстицале нове селидбе српског живља. У више наврата током 1908. године, са места конзула у Приштини, др Милован Пећанац је упозоравао српску владу да ће исељавање у Србију потпуно ескалирати уколико се не побољшају финансијске позиције конзулата и уколико православни живаљ у Косовском вилајету остане без оружаних средстава за самоодбрану.⁷ У једном другом свом извештају он је описао положај Срба следећим речима:

„Стање нашег народа у овим крајевима постаје сваки дан све црње и жалосније. На њега сад већ насрће толики број армија и арнаутских разбојника, да им одолети не може никако. Нема готово села у коме не би било насртаја на оне Србе који имају своје земље, у циљу да их приморају да те земље напусте. Уцене имућнијих Срба кметова, од појединих истакнутијих насилника арнаутских и турских, постале су свакодневне и учестале, тако да се не може предвидети шта ће бити од једног народа нашег у овим крајевима.“⁸

НАСЕЉАВАЊЕ МУХАЦИРА И НАСИЛНА ПРОМЕНА ЕТНИЧКЕ СТРУКТУРЕ

Нови талас притисака према православном становништву Старе Србије уследио је након анексије Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске монархије.⁹ Бојазан да ће са успостављањем управе

⁵ АС, МИДС, ПП, 1907, бр. 310, Начелник округа Врањског – Министарству унутрашњих дела, 5. V 1907, у: Документи о Рашкој области, док. бр. 108, стр. 148.

⁶ АС, МИДС, ПП, 1907, 3 – ред 112, Пов. Бр. 197, Милан Ракић – Министарству иностраних дела, 21. III 1907.

⁷ АС, МИДС, СПА, 1908, Ф – III, Д – V, Пов. Бр. 90, Пећанац – Николи Пашићу, Министарству иностраних дела, 23. I/ 5. II 1908, у: Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, књ. III, св. 1/I, 1/14 јануар -5/28 март 1908, приредили: М. Војводић; Љ. Алексић – Пејковић, Београд 2010, док. бр. 72, стр. 354–355.

⁸ АС, МИДС, ППО, 1908, Ф – X, Д – ред 307, ПП 653, Пећанац – Николи Пашићу, Министарству иностраних дела, 4/17. II, 7/20. II 1908, у: Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, књ. III, св. 1/I, 1/14 јануар -5/28 март 1908, док. бр. 113, стр. 424–425.

⁹ Проглашење анексије БиХ од стране Двојне монархије убрзало је страх владајућих структура у Бечу, да би старешине Младотурске револуције, која је у јулу 1908. захватила Османско царство, могле захтевати успостављање потпуног суверенитета Цариграда над провинцијама које су се одлукама Берлинског конгре-

Хабзбурговаца многи босанско-херцеговачки муслимани изгубити привилегије које су имали под османском влашћу била је довољан стимуланс исламском живљу да крене у правцу Турске. Кретање мухаџира¹⁰ вршено је у неколико етапа све до балканских ратова 1912/1913 (Ђоровић, 1919, стр. 3–5; Растовић, 2012а, стр. 196; Исти, 2012б, 178–180). Наравно, миграције муслиманског живља поклопиле су се са интересима Цариграда. У духу својих „прогресивних идеја“, младотурске власти су настојале да мухаџире из Босне и Херцеговине населе у области које гравитирају ка Србији и Црној Гори. Суочене са губитком једног дела територија желеле су да променом етничке и верске структуре становништва у Косовском вилајету, исти сачувају под окриљем Цариграда. Због тога је забележено много покушаја османских власти за одузимање земље и имовине Србима у Македонији, Рашкој и Косовско-метохијској области. Најпре су 1910. године у Косовском вилајету отпочеле рад државне комисије за попис имања. Сви који су имали тапије над земљиштем могли су покушати да докажу своје власништво. То је била добра прилика да Срби којима је имовина отета поврате своје власништво над њом, али је она осујећена од стране самих власти. Комисије многим Србима нису признавале имовинско право над земљом, тако да су отети земљишни поседи остали у рукама отимача. Слично је, и под изговором да се јавила потреба за склапањем уговора између ага и Срба чифчија који су обрађивали земљу, била сакривена намера младотурка да се оснажи положај муслиманских земљопоседника и створи што више простора за насељавање муслиманских мухаџира из Босне и Херцеговине. Услед понуђених неповољних уговорних обавеза и притисака, многе српске породице биле су принуђене да напусте своја имања и преселе се у Србију (Јагодић, 2009, стр. 169–171) што је по аутоматизму значило да њихова земља остаје на коришћење турској власти и њеним експонентима.¹¹

У вези са овим проблемом постоје бројни писани трагови који сведоче о отимачини земље и најезди мухаџира. Тако је рецимо Јосиф Јевђевић, управитељ основне школе у Пријеполу јављао Главном школском турском туторству следеће:

са 1878. године нашле под аустроугарском окупацијом (Види: Екмечић, 1989, стр. 603; Исти, 2008, стр. 334–337).

¹⁰ Мухаџири или Мухаџери (досељеник, имигрант) представља један од многобројних арабизама који се задржао у турском језику. Везује се углавном за досељенике муслиманске вере, за потурице са Балкана.

¹¹ Турски Закон о земљи из 1858. године предвиђао је да уколико поседник из било ког разлога не обрађује своју земљу – губи право на њу. (Види: An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1999, p. 857)

„Већ је равно година дана протекла како бегови и аге у овој нахији принуђавају помоћу власти, сељане, да склапају уговоре са својим агама. Ми смо одмах провидјели шта власт смера са овим уговорима и увидели смо да је све то уперено против српског живља, који је у овој нахији у надмоћности над муслиманским. [...] Пошто је власт почела зверски поступати према нашем живљу, пошто је почела истеривати нејач и сиротињу са њихових прадедовских огњишта, пошто је власт почела осуђивати у тамницу оне који протестују – сиротиња је почела правити тражене уговоре са агама.“¹²

Иста ситуација била је и у Пљеваљској, Прибојској и Нововарошкој нахији.¹³ У једном од писама Краљевске српске царинарнице са Јавора упућеном МИД-у које говори о стању у Рашкој области истиче се следеће:

„Да би турска власт у што већој мери разредила српски елемент и на тај начин прибавила већину Отомана у Санцаку, натерала је аге сопственике земаља на склапање уговора са чипчијама. Уговори се склапају обично на годину или највише на две године. По истеку тога рока турске власти натераће аге да уговоре раскину, а Србе отерају са имања. На њихова места довешће мухацире већином из Босне, као подеснији елемент за мир и поредак у земљи.“¹⁴ Тодор Михаиловић, учитељ из Нове Вароши јављао је 1910. године, истим поводом, Главном школском туторству да ће, уколико се ситуација са одузимањем земље и склапањем неповољних уговора не промени, читав нововаршки крај који је насељен искључиво Србима добити мноштво „незваних гостију – мухацира“.¹⁵

Предвиђања су се и обистинила у готово свим крајевима северозападног дела Косовског вилајета. Под насловом „Мухацири у санцаку – нови панисламски покушај младотурака“, упућен је телеграм београдском дневном листу „Политика“ од 11. марта 1911. године, у којем се саопштава да је Порта наложила насељавање два мухацирска села у Пљеваљском санцаку, и то у атарима чисто српских села, док ће исељеници добити поред државног земљишта још и довољно горе. И поново у извештају из Пљеваља под насловом „Коло-

¹² АС, МИДС, ПП, 1912, бр. 92, Јосиф Јевђевић – Главном школском туторству, 28. XI 1910, у: Документи о Рашкој области, док. бр. 192, стр. 285–287.

¹³ Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, књ. IV, св. 3/II, 1/14 април – 30. јуни/13. јули 1911, приредили: Љ. Алексић – Пејковић; К. Џамбазовски, Београд 2009, стр. 1408–1421.

¹⁴ АС, МИДС, ПП, 1912, Пов. бр. 479, С. Банковић – Министарству иностраних дела, 1. XII 1911, у: Документи о Рашкој области, док. бр. 229, стр. 344–345.

¹⁵ АС, МИДС, ПП, 1912, бр. 92, Т. Михаиловић – Главном школском туторству, 29. XI 1910, у: Документи о Рашкој области, док. бр. 189, стр. 278–279.

није у Санџаку“, стоји да ће велики број турских исељеника из Босне бити насељен у Новопазарском санџаку. У том извештају, истиче се да су насеља за исламске исељенике већ изабрана као и да су им обећане разне концесије. Срби су страховали да ће власти мухаџирима доделити земљиште око српских манастира Свете Тројице, Бање, Довоље, Светог Аранђела и Милешеве што се и обистинило (Антић, 2013, стр. 489). Конзул Краљевине Србије у Приштини Милан Ракић информисао је Министарство иностраних дела октобра 1911. године да мухаџири из Босне непрестано надиру на територију пљеваљског санџака и насељавају се на српским читлуцима у околини манастира Довоље. Услед склопљених неповољних уговора, аге терају Србе са својих читлука и исте продају мухаџирима, што је озбиљно претило да доведе до промене етничке структуре и потпуног исељавања српског националног елемента из околине Пљеваља (Писмо конзула Милана Ракића Министарству иностраних послова Србије, Приштина 3. октобар 1911, према: Митровић, 1985, стр. 294–295).

Потпуно иста ситуација била је и у Македонији и источним областима Косовског вилајета. У свом извештају српској влади, Настас Ђ. Настасијевић испред српског конзулата у Приштини писао је да су се мухаџири из ових крајева жалили султану како им је тешко опстати услед недостатка обрадиве земље. Након њихове жалбе према извештају Настасијевића уследила је наредба турских власти да се сви они муслимански исељеници који немају довољно земље могу населити око Малеша и других места. Том приликом ће им се обезбедити доста земље, пар волова и пуно олакшица, не би ли ојачали присуство мухамеданског елемента (Српски документи за состојбата на муаџирите во Македонија (1906–1911), према: Тодоровски, 1982, стр. 198–199).

Насилне промене етничке структуре Старе Србије нису биле праћене само отимањем земље, исељавањем Срба и насељавањем мухаџира на њиховим поседима. Кроз читав XIX век догађале су се стравичне ликвидације Срба. Понекад се радило о појединачним убиствима, али је било и безброј случајева када су она попримала масовни карактер. На почетку XX века, онда када се осећао дуго најављивани крај „болесника са Босфора“, злочини и терор над Србима у Косовском и деловима Солунског и Битољског вилајета постали су део свакодневнице (Богдановић, 1999, стр. 182–183; Радовановић, 2008, стр. 166–167).

Само у периоду од 1906. до 1912. године над Србима је извршено 436 убистава, 261 покушај убиства, 289 разбојништава, 293 крађе, 229 уцена, 160 насиља, 213 злодела, 31 паљевина, 10 скрнављења светиња, 146 хапшења и 22 силовања (Кецојевић, 2006, стр. 168–169; Перуничкић, 1988, стр. 24). У периоду од јануара до јула 1912. године извршено је: 68 убистава, 48 покушаја убистава, 46 разбојни-

штава, 62 крађе, 77 уцена, 20 туча, 17 силовања, 6 паљевина и скрнављења (Кецојевић, 2006, стр. 169).

Страхујући за своје животе, велики број српских породица напуштао је огњишта и имања у Старој Србији, и различитим каналима покушавао да пређе тадашњу српско-турску границу, не би ли на слободној територији пронашао уточиште од турских и албанских зулума. На основу огромног броја сведочанстава српских дипломатских представника у Турској, као и учитеља и свештеника из Старе Србије, можемо са сигурношћу тврдити да су злочини над православним живљем представљали снажан миграциони фактор српског националног корпуса у Османском царству. Миграције које се везују за Србе са простора Старе Србије у поређењу са ондашњим балканским популационим приликама могу се окарактерисати као масовне.

ЗАКЉУЧАК

Политички притисци, насељавање мухаџира и конфискација земље од стране власти, као и појачана спирала насиља проузроковали су константно слабљење демографске позиције Срба у Косовском вилајету, што је био и крајњи циљ Порте. С обзиром на непресушност национално-ослободилачког духа и изражену патриотску свест код тадашњих Срба, једино је маргинализација и физичка ликвидација српског националног елемента могла гарантовати даљи опстанак чврстог присуства Турске царевине на просторима Македоније, Косова и Метохије и Рашке. Имајући то на уму, турско-албански фактор није бирао средства за обрачун. Ликвидације, отмице, силовања, пљачке и уцене над Србима биле су уобичајна појава. Насиље је представљало главно обележје муслиманске колонизације изворних српских области и основни узрок великих миграција српског национа. Због тога је с пуним правом у свом чланку објављеном у Српском књижевном гласнику под насловом „*Балкански рат и Србија*“ угледни српски научник Јован Цвијић говорећи о стању у Старој Србији у раздобљу од 1900. до 1912. године записао да је то била земља највеће анархије и насиља не само на Балканском полуострву већ у читавом свету (Цвијић, 1912, стр. 661–663). Егзодус и константно страдање православног елемента у европској Турској окончали су балкански ратови 1912–1913. године, у којима је Османска царевина, услед ратних пораза нанетих од стране балканске коалиције, била приморана на напуштање Балкана. Данас, сто година после балканских ратова, неоосманске амбиције Турске дефинисане у књизи *Стратегијска дубина* шефа турске дипломатије и садашњег премијера Ахмета Даватоглуа поново су актуелне (Видети: Танасковић, 2010). Спровођењем активне спољне политике засноване на начелима „стратегијске дубине“ званична Анкара све интензивније покуша-

ва да поврати своје политичко, економско, културно и духовно присуство на југоистоку Европе, подржавајући два темељна и традиционална ослонца османско–пантуркистичке политике на Балканском полуострву, исламизирани Србе (самопрозване Бошњаке) и Албанце. Међутим, успех Турске у реализацији свог циља у будућности неће зависити само од става и констелације снага суперсила у свету, већ и од степена историјског памћења и изражене националне свести хришћанских народа Балкана, чији су преци већ били у прилици да на сопственој кожи осете благодети „мултиконфесионалног“ и „мултинационалног“ амбијента Османског царства.

ЛИТЕРАТУРА

- Антић, Д. (2013). Извештавање листа Политика о приликама у предвечерју Првог балканског рата [The reporting of the daily newspaper 'Politika' about the opportunities on the eve of the First Balkan War]. *Зборник радова: Први балкански рат 1912/1913. године: Друштвени и цивилизацијски смисао*, књ. I, (стр. 485-500). Ниш: Филозофски факултет Ниш.
- Батаковић, Д. (2006). *Косово и Метохија у српско–арбанашким односима* [Kosovo and Metohija in the Serbian-Arbanasi relations]. Београд: Чигоја.
- Богдановић, Д. (1999). *Књига о Косову* [The Book of Kosovo]. Београд: Војноиздавачки завод.
- Војводић, М. (1991). Идеје Гарашаниновог „Начертанија“ и политичка мисао у Србији крајем XIX века [The ideas of Garasanin's "Nacertanija" and the political thoughts in Serbia in the late 19th century]. *Зборник радова са међународног научног скупа „Илија Гарашанин (1812–1874)“*, (стр. 1-11). Београд: САНУ.
- Војводић, М. (2007). Срби и Србија на Косову и Метохији од Берлинског конгреса до Балканских ратова [Serbs and Serbia in Kosovo and Metohija from the Berlin Congress to the Balkan Wars]. *Зборник радова: Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност*, (стр. 85-94). Београд: САНУ.
- Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. II [The Creation of Yugoslavia 1790-1918]. Београд: Просвета.
- Екмечић, М. (2008). *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)* [A Long journey between slaughter and plowing. The history of Serbs in the new century]. Београд: Завод за уџбенике.
- Јагодић, М. (2009). *Српско–албански односи у Косовском вилајету 1878–1912* [The Serbian-Albanian relations in the Vilayet of Kosovo]. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јовановић, Ј. (1941). *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења* [South Serbia from the end of 18th century until liberation]. Београд: Геца Кон.
- Кецојевић, Д. (2006). *Косово и Метохија: Терор над Србима* [Kosovo and Metohija: Terror against Serbs]. *Зборник радова: Срби на Косову и у Метохији*, (стр. 155-188). Београд: САНУ.
- Љушић, Р. (2001). *Историја српске државности. Србија и Црна Гора – нововековне српске државе* [The history of Serbian statehood. Serbia and Montenegro – new century states]. Нови Сад: Беседа.
- Миљковић, Е. (2007). *Становништво Косова и Метохије под Османском влашћу* [The population of Kosovo and Metohija under Ottoman rule]. *Зборник радова:*

- Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност*, (стр. 25-34). Београд: САНУ.
- Недељковић, С., Јовић, Г. (1999). Историјско–географски поглед на демографске карактеристике Косова и Метохије крајем XIX и почетком XX века [Historical and geographical view of the demographic characteristics of Kosovo and Metohija in the late 19th and early 20th century]. *Баитина*, св. 9–10 (1998–1999). Приштина: Институт за српску културу.
- Поповић, В. (1996). *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану* [The East Question. A historical overview of the fight of the survival of the Ottoman Empire in Levant and in the Balkans]. Београд: Књижара „Никола Пашић“.
- Попов, Ч. (2008). *Источно питање и српска револуција 1804–1918* [The East Question and the Serbian revolution]. Београд: СКЗ.
- Растовић, А. (2007). Британци о Косовском вилајету 1903–1913. [The British about the Vilayet of Kosovo 1903-1913]. *Зборник радова: Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност*, (стр. 95-105). Београд: САНУ.
- Растовић, А. (2012а). Британска дипломатија о стању у Косовском вилајету после Берлинског конгреса [British diplomacy about the situation in the Vilayet of Kosovo after the Berlin congress]. *Историјски часопис*, књ. LXI (2012), Београд: Историјски институт САНУ.
- Растовић, А. (2012б). Прилике у западном делу Рашке области почетком двадесетог века (политичко–дипломатски извештаји) [The situations in the western part of Raska region in the early 20th century (politico-diplomatic reports)]. *Милешевски записи* 9, Пријеполје: Народни музеј у Пријеполју.
- Радовановић, М. (2008). *Косово и Метохија. Антропогеографске, историјско-географске, демографске и геополитичке основе* [Kosovo and Metohija. Anthropogeographical, historical and geographical, demographic and geopolitical basics]. Београд: Службени гласник.
- Ракочевић, Н. (1994). Политичке и друштвене прилике [Political and Social Conditions]. *Историја српског народа*, књ. VI-1, (стр. 263-291). Београд: СКЗ.
- Слијепчевић, Ђ. (1974). *Српско арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време* [Serbian-Arbanasi relations through centuries with a special emphasis on new age]. Минхен: Искра.
- Стојанчевић, В. (2014). *Историјска прошлост крајева југоисточне Србије у периоду српске националне револуције 1804–1878. године* [Historical past of the Southeast areas of Serbia in the period from 1804 to 1878 of the Serbian national revolution]. Ниш: Филозофски факултет Ниш.
- Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења јужне Србије 1912–1937* [The Commemoration of 25th year of liberation of southern Serbia, 1912-1937]. (1937). Скопље: Штампарија Јужна Србија.
- Танасковић, Д. (2010). *Неоосманizam. Повратак Турске на Балкан* [Neo-Ottomanism. The comeback of Turkey in the Balkans]. Београд: Службени гласник.
- Терзић, С. (2012). *Стара Србија (XIX–XX век). Драма једне цивилизације* [Old Serbia (19th – 20th century). The drama of one civilization]. Нови Сад – Београд: Православна реч.
- Терзић, С. (1997). Стара Србија, настанак имена и знања о њој до 1912 [Old Serbia, the creation of the name and the knowledge about it until 1912]. *Историјски часопис*, књ. XLI – XLII, (1995–1996). Београд: Историјски институт САНУ.
- Торовић, В. (1919). Муслиманско питање [The Muslim Question]. *Будућност*, I, св. 1, Сарајево.

Цвијић, Ј. (1912). Балкански рат и Србија [The Balkan war and Serbia]. *Српски књижевни гласник*, књ. XXIX, св. 9, Београд: Штампарија „Давидовић“.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Архив Србије – Београд: Министарство иностраних дела Србије – Политичко одељење.
 Архив Србије – Београд: Министарство иностраних дела Србије – Политичко-просветно одељење.
 Архив Србије – Београд: Министарство иностраних дела Србије – Строго поверљива архива.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. III, св. 1/I, 1/14 јануар -5/28 март 1908, прир. М. Војводић; Љ. Алексић Пејковић, Београд 2010.
Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. IV, св. 3/II, 1/14 април – 30. јуни/13. јули 1911, прир. Љ. Алексић Пејковић; К. Цамбазовски, Београд 2009.
Документи о Рашкој области 1900–1912, прир. М. Петровић, Београд 1995.
Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету, прир. Б. Перуничкић, Београд 1989.
Милан Ракић, Конзулска писма 1905–1911, прир. А. Митровић, Београд 1985.
Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899, Министарство иностраних дела Краљевине Србије, Београд 1899.
Сведочанство о Косову 1901–1913, прир. Б. Перуничкић, Београд 1988.
 Српски документи за состојбата на муацирите во Македонија (1906–1911), прир. Г. Тодоровски, *Гласник*, XXVI, бр. 1-2, Скопје 1982.

THE CAUSES OF WEAKENING THE SERBIAN DEMOGRAPHIC POSITION IN OLD SERBIA AT THE BEGINING OF THE 20th CENTURY

Dejan D. Antić

University of Niš, Faculty of Philosophy, Departman of History, Niš, Serbia

Summary

In spite of military successes in the wars against Turkey (1877-1878), the Serbian diplomacy did not realize its liberation tasks directed towards southern Serbian countries. At the Congress of Berlin, the Principality of Serbia came to terms with a partial territorial enlargement, which encompassed the regions of Pirot, Nišava, Toplica and Vranje, meaning that only a small part of the Serbian national body was freed from foreign rule. Large areas populated by the Serbian ethnic group which were outside of the southern borders of the Kingdom of Serbia at the end of the 19th century were actually, in the historical sense, the core of its statehood. The Serbian people on Kosovo and Metohija, in Raška and Macedonia saw the beginning of the 20th century in slavery

and complete uncertainty. This paper deals with the analysis of the weakening of the demographic position of the Serbian people in Old Serbia on the verge of the 20th century. A special attention is paid to the factors of emigration, expropriation, colonization of Muhajirun and crimes, all of which being tools used by the Turkish authorities. Assisted by the Arbanasi plundering troops, they were actively working on realizing the process of marginalization and the ethnic cleansing of Serbs from the territory of Kosovo Vilayet, that was proved by numerous reports of diplomatic representatives, customs services and also by the chiefs of the border areas of the Kingdom of Serbia. In this work we are citing a couple of written reports by Serbian consuls and vice-consuls from Priština, based on which the degree of the endangered Orthodox population on the territory of the old Serbia is clearly visible. On that occasion, the diplomat Milan Rakić was informing Belgrade about the frequent liquidation of the Serbs by the Arbanasi, while Milovan Pećanac was warning the Serbian authorities that the exodus of the Serbian nation from Kosovo and Metohija and the territory of Raška would continue unless the country of Serbia saved some material resources for the work of their own consulate in Priština. When it comes to the letters of the customs officers and representatives of the coterminous region of the Kingdom of Serbia, they corroborate that what had been stated in the reports of the diplomatic representatives. It is clearly recognizable in them that the migrations of the Serbian population were caused by violence, pressures, blackmails, plundering of the country and settling of the Muhadziri on it had been an everyday occurrence. The period of chaos and constant torture of the Serbian national element in Turkey lasted until the Balkan wars in the year of 1912 and 1913, when, after the centuries of slavery, the Kingdom of Serbia returned the territories of Macedonia, Kosovo and Metohija and the territory of Raška under its authority.